

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Критичний аналіз у підрозділі 1.1 „Дискусія і можливості визначення поняття доказів за їх суто доказовою концепцією” 21 точки зору за суто доказовою концепцією поняття доказів, коли під останніми розумілися: 1) факти об’єктивної дійсності (17, с. 10-12; 38, с. 223; 40, с. 175; 46, с. 122-130; 147, с. 98-115; 167, с. 10; 300, с. 134-136; 301, с. 132-133 та ін.); 2) зміни в оточуючому середовищі (18, с. 173; 140, с. 48 та ін.); 3) факти і фактичні дані про них (120, с. 69); 4) подвійне їх значення: з однієї сторони, як джерело відомостей про факти, з іншої – самі доказові факти (53, с. 11; 222, с. 96; 238, с. 64; 254, с. 120; 255, с. 160, 311; 256, с. 288-289; 257, с. 81; 279, с. 51 та ін.); 5) потрібне їх значення: з однієї сторони, як доказового факту, з другої – джерела, з третьої – форми (засобу) доказування, сприйняття кожної з яких вимагало абстрагування від інших сторін (9, с. 96; 10, с. 10; 291, с. 93-95; 308, с. 28; 309, с. 90 та ін.); 6) єдність засобів доказування (доказів) і даних, що містяться у фактах (91, с. 20); 7) єдність фактичних даних та їх джерел (33, с. 19-27; 66, с. 108-117; 217, с. 11; 224, с. 40-41; 239, с. 98-100; 241, с. 142; 262, с. 218; 266, с. 67-68; 279, с. 21; 288, с. 87-114; 289, с. 6, 18 та ін.); 8) органічна єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел, коли фактичні дані характеризують змістовний бік доказів, у той час як їх процесуальне джерело характеризує доказ із боку форми (127, с. 194); 9) всякі (будь-які) фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють... обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 65 КПК України, ст. 69 КАС України, ст. 32 ГПК України, ст. 57 ЦПК України) (258, с. 30; 288, с. 87 та ін.); 10) єдність фактичних даних та їх процесуальних носіїв (18, с. 187-188; 158, с. 84; 263, с. 9 та ін.); 11) фактичні дані (відомості про факти), що складають зміст доказів, і один із засобів доказування, що передбачений законом – їх процесуальну форму (268, с. 9; 277, с. 8-11; 279, с. 34 та ін.); 12) фактичні дані, що отримані з вказаних у законі джерел (23, с. 113; 86, с. 10; 158, с. 77; 159, с. 286 та ін.); 13) фактичні дані, що містяться в законом установлених джерелах (244, с. 115-119); 14) фактичні дані, які містяться у законних речових і особистих джерелах (230, с. 52); 15) відомості про факти, що зібрані у результаті процесуальної діяльності..., з допомогою яких встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення справи чи окремих питань, заяв і повідомлень про злочини

(158, с. 86; 159, с. 331; 160, с. 12 та ін.); 16) отримані з вказаних у законі процесуальних джерел відомості про факти, обставини справи (162, с. 139; 169, с. та ін.); 17) фактичні дані... за допомогою яких... встановлюють... обставини, що підлягають доказуванню (ст. 147 Проекту КПК України, що розглядався Верховною Радою України станом на 12 жовтня 2005 р.) (1.15); 18) будь-які отримані... з належних джерел достовірні фактичні дані, що можуть слугувати засобами встановлення об'єктивної істини (263, с. 43); 19) будь-які відомості про фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи та отримані від особистих і речових джерел за допомогою складових частин гласної методики боротьби зі злочинами у порядку, передбаченому кодексом (95, с. 153; 108, с. 11; 109, с. 14; 178; 179; 183; 185, с. 80 та ін.); 20) фактичні дані, відомості про факти, обставини справи, які використовуються як аргументи (155, с. 63); 21) факти (предметне значення знаків) і фактичні дані (сутнісне значення знаків, кожного з джерел і певної їх сукупності), коли останні встановлюються фактами чи певною їх сукупністю, на яку вказують джерела (207, с. 68), дає підстави дійти до таких висновків:

1. У чинній редакції ст. 65 КПК України відсутнє чітке суто доказове визначення поняття доказів та його розмежування із джерелами доказів, суб'єктами і способами їх отримання і формою представлення (див. розд. 3.1).

2. Суто доказове визначення поняття доказів має бути узгоджено із філософською категорією інформації як відомостей про оточуючий світ і процеси, що у ньому проходять, які сприймаються людиною чи спеціальними пристроями (290, с. 9), і може бути сформульовано таким чином: „Доказами є будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для правильного вирішення справи та отримані слідчим (особою, яка веде дізнання, прокурором) чи суддею (судом) від особистих і за допомогою речових джерел у передбачених процесуальним законом формі і порядку”.

3. Отримання доказів, тобто певних відомостей про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових джерел) у цілому (чи їх окремі сторони), експертом у формі експертного висновку є виключенням з принципу безперервності антикримінального судочинства і вимушеною мірою в умовах необхідності застосувати для отримання такого роду відомостей спеціальні знання, всебічність, повнота та об'єктивність здійснення чого забезпечується іншими суб'єктами отримання доказів (особою,

яка здійснює визнання, слідчим, прокурором, суддею, судом) через низку процесуальних та іншого роду гарантій, передбачених чинним КПК України та іншим законодавством.

Узагальнення у **підрозділі 1.2 „Інформаційна концепція доказів, перспективи її розвитку у контексті боротьби зі злочинами негласними засобами”** літературних джерел з **проблем інформаційної концепції поняття доказів** (14, с. 457-463; 15; 23, с. 114-116; 42; 78; 92, с. 168-169; 93, с. 197-198; 94, с. 29; 95, с. 317-318; 96, с. 32; 97, с. 516-517; 98, с. 235; 99, с. 70-72; 100, с. 286-289; 106, с. 29-30; 107, с. 3; 108, с. 10-11; 109, с. 12-13; 111, с. 194-200; 120; 145, с. 47-48; 171; 235, с. 114-115; 258, с. 22, 30, 24, 36, 143, 232-233; 263, с. 81-94; 103-113; 269, с. 42-43; 271, с. 72; 272, с. 360-362; 273, с. 254-258; 274, с. 219-220; 279, с. 20-25 та ін.) дозволило побачити три найбільш конструктивних підходи. За **першим з них**, Д.Д.Бегов, Д.І.Бедняков, К.К.Бобєв, М.Б.Вандер, В.В.Гевко, А.І.Дворкін, Н.В.Ізотова, Л.А.Кірмач, О.А.Кириченко, Н.І.Клименко, В.Я.Колдін, Є.Д.Лук'янчиков, С.С.Овчинський, М.С.Полевий, с. Сівочек, Д.І.Сулейманов, В.М.Тертишник, С.В.Томін, А.І.Трусов та інші автори будь-яке значення певних речових джерел для боротьби зі злочинами іменували криміналістичним, яке, як правило, поділялося на оперативно-тактичне і доказове, причому оперативно-тактичне значення іноді розглядалося у контексті як оперативно-розшукової, так і процесуальної (слідчої, судової) діяльності (14, с. 457-463; 15; 42; 78; 92, с. 168-169; 97, с. 516-517; 111, с. 194-200; 120; 145, с. 47-48; 171; 120; 235, с. 114-115; 258, с. 24, 36; 263, с. 81-94; 103-113; 273, с. 254-258; 279, с. 20-25 та ін.).

На подальший конструктивний розвиток інформаційної концепції доказів вплинуло обґрунтування, послідовний розвиток і відстоювання висновку про те, що основна різниця між двома спорідненими методичними юридичними науками „Криміналістика” і „Ордистика” полягає перш за все у тому, що одна з них має розробляти складові частини гласної, а друга – негласної методики боротьби зі злочинами (93, с. 197-198; 94, с. 68; 95, с. 317-318; 96, с. 32; 97, с. 162, 516-517; 98, с. 230, 235; 99, с. 62, 64-65; 100, с. 38-39; 106, с. 16-17; 108, с. 10, 22-23; 109, с. 12-13; 269, с. 30-31; 271, с. 67, 102-108 та ін.)

Це, у свою чергу, обумовило своєчасність формування наступного, **другого підходу, щодо розвитку інформаційної концепції доказів**, який найбільш конструктивно був поетапно розвинутий у роботах О.А.Кириченка (93, с. 197-198; 94, с. 29; 95, с. 317-318; 96, с. 32; 97, с. 516-517; 98, с. 235 та ін.) і з урахуванням за-пропонованого удосконалення може бути представлений у такому вигляді:

„Будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби зі злочинами та отримані від особистих і за допомогою речових джерел, є **антикримінальною інформацією**, яка в залежності від характеру методики отримання поділяється на: а) **криміналістичну інформацію**, коли для отримання аналогічних відомостей були застосовані складові частини гласної методики боротьби зі злочинами; б) **ордистичну інформацію**, якщо такого роду відомості були отримані застосуванням складових частин негласної методики боротьби зі злочинами.

У свою чергу, **криміналістична інформація за нормативно-правовим порядком отримання** поділяється на: а) **доказову інформацію**, тобто аналогічні відомості, отримання яких проходило у відповідності з вимогами чинного КПК України; б) **орієнтовну інформацію**, якщо такого роду відомості були отримані із порушенням вимог КПК України або й взагалі у позапроцесуальній діяльності”.

Удосконалення ж чинного правового регулювання негласної діяльності по боротьбі з правопорушеннями у вигляді поетапного прийняття внутрішнього і міжнародного ордісто-регламентного кодексу (98, с. 231-235; 99, с. 33-38, 70-71; 100, с. 51-56, 286-287; 106, с. 65-66; 107, с. 3; 108, с. 5-8, 11; 109, с. 5-11; 110, с. 119-123; 185, с. 81-82; 269, с. 41-42; 270, с. 64-65 та ін.) обумовило появу **третього підходу до розвитку інформаційної концепції доказів** (108, с. 7-8; 110, с. 119-123; 269, с. 11 та ін.), остаточний варіант якого може бути представлений таким чином:

„Будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби зі злочинами та отримані від особистих і за допомогою речових джерел, є **антикримінальною інформацією**, яка в залежності від характеру методики отримання поділяється на:

а) **криміналістичну (пряму, непряму) інформацію**, коли для отримання аналогічних відомостей були застосовані складові частини гласної методики боротьби зі злочинами;

б) **ордистичну (пряму, непряму) інформацію**, якщо такого роду відомості були отримані застосуванням складових частин негласної методики боротьби зі злочинами.

У свою чергу, **криміналістична (пряма, непряма) інформація за нормативно-правовим порядком отримання** поділяється на:

1. **Прямі і непрямі основні докази (інформація)**, тобто коли криміналістична інформація була отримана у передбаченому чинним КПК України порядку.

2. **Пряма і непряма орієнтовна інформація**, коли отримання криміналістичної інформації проходило з порушенням вимог чинного КПК України чи взагалі у позапроцесуальній діяльності.

Різновидами **ордистичної (прямої, непрямої) інформації** за даним підходом стають:

1. **Прямі і непрямі допоміжні докази**, якщо негласна інформація була отримана із дотриманням вимог внутрішнього чи міжнародного ордісто-регламентного кодексу.

2. **Порочна (хибна) інформація**, якщо пряма чи непряма негласна інформація була отримана із порушенням вимог вказаних кодексів”.

При цьому викладений у літературі поступовий розвиток принципу оцінки і використання доказів (99, с. 73; 100, с. 289; 106, с. 30; 108, с. 11; 109, с. 13; 191, с. 49; 269, с. 43 та ін.) доцільно удосконалити у контексті вимог чинного законодавства (див. розд. 3.1, 3.2, 3.3) наступним чином: „Рішення слідчого, прокурора, судді або іншого уповноваженого на це співробітника антиделіктного органу, що у контексті боротьби зі злочинами порушує або обмежує права і свободи громадянина, має ґрунтуватися у відповідності з їх внутрішнім переконанням на всебічному, повному та об’єктивному розгляді всіх обставин, матеріалів і належної оцінки основних і допоміжних доказів як прямих, так і непрямих, у сукупності, без надання певним доказам наперед встановленої сили”.

Випадки використання орієнтуючої інформації мають бути обмежені оцінкою доказів або інших видів антикримінальної інформації і цілями забезпечення якісного, раціонального та ефективного ведення боротьби з певним злочином, роботи з джерелами цієї інформації. У той же час дії з отримання порочної (хибної) інформації доцільно визнати суспільно небезпечними, а використання цієї інформації у боротьбі зі злочинами з будь-якою метою – заборонити (191).

Детальний аналіз у підрозділі 2.1. **„Існуючі класифікаційні поділи доказів і можливості їх удосконалення”** існуючих класифікацій доказів дозволяє звернути увагу на те, що перелік об’єктів, перелічених у ч. 2 ст. 65 КПК України, одні автори (С.В.Слинько, В.М.Тертишник та ін.) вважають видами доказів (263, с. 14; 264, с. 292 та ін.); другі (М.М.Гродзинський, Б.А.Галкін, С.А.Голунський, П.М.Каз, Л.М.Карнеєва, М.М.Ми-

хесенко, М.А.Чельцов-Бебутов та ін.) (54, с. 11-12; 40, с. 177; 46, с. 122; 80, с. 24-25; 159, с. 331; 241, с. 118-119; 301, с. 133 та ін.) – джерелами доказів; треті (Г.М.Міньковський та ін.) – поділом доказів за видами джерел (262, с. 257 та ін.); четверті (В.Г.Гончаренко, Д.П.Письменний, О.Ф.Штанько та ін.) – проявляють суперечливу позицію, з однієї сторони, називаючи ці об'єкти процесуальними джерелами доказів, а з іншої – видами доказів або класифікацією доказів за видами джерел (127, с. 195; 155, с. 63 та ін.).

Критичний аналіз вказаних точок зору дає підстави для висновку про те, що поміж названих об'єктів видів доказів практично немає, і лише одна частина з них (речові докази і документи, а також власне потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, цивільний позивач, цивільний відповідач та експерт) по суті є відповідно речовими та особистими джерелами доказів; друга (висновок експерта, протоколи слідчих і судових дій та інші носії інформації щодо цих дій тощо) – процесуальною формою представлення доказів, а третя (показання свідка, потерпілого, підозрюваного та ін.) – своєрідним способом передачі доказів як певних відомостей з пам'яті особистих джерел до співробітників антиделіктних органів. Самі ж докази як певні відомості потребують уточненого загального законодавчого визначення, видовому поділу самі по собі підлягати не можуть і заслуговують лише уточнення існуючих класифікацій у контексті інших видів антикримінальної інформації.

У цьому відношенні варто звернути увагу на те, що народжений ще наприкінці ХІХ – початку ХХ століття поділ доказів на особисті і речові (20, с. 78; 30; 34; 70; 72; 73; 152; 208; 226; 236; 294 та ін.) сучасні автори розуміють по-різному: як класифікацію власні доказів (4, с. 66; 91, с. 25-26; 127, с. 196; 262, с. 257-258 та ін.) або вже джерел доказів чи у більш широкому розумінні джерел інформації взагалі (96, с. 21-29; 105, с. 231; 106, с. 4-6; 107, с. 11-12; 160, с. 25-26; 230, с. 52-54; 269, с. 25-30, 44-45; 271, с. 93 та ін.).

Не заперечуючи проти даного підходу, доцільно наголосити на тому, що поділяти власне докази як певні відомості на речові і особисті необгрунтовано, оскільки самі по собі відомості не можуть бути особистими чи речовими, незалежно від того, від яких чи за допомогою яких джерел вони отримані. Такого поділу можуть набути лише джерела доказів або у більш широкому розумінні – джерела антикримінальної інформації взагалі.

Розгляд 'традиційного поділу доказів' на 'прямі і непрямі дає підстави вважати правильною позицію тих авторів, які даний поділ доказів розглядають у контексті доведення головного факту – події злочину і винуватості чи невинуватості підсудного (32, с. 7; 80, с. 32; 256, с. 206; 278, с. 58; 301, с. 135 та ін.), що у межах як загального, так і спеціального предмету доказування займає центральне місце. У той же час вказаний підхід доцільно уточнити формуванням обвинувачення, важливу роль у чому можуть зіграти не тільки докази, а й інші види антикримінальної інформації, у першу чергу для появи внутрішнього переконання при оцінці всіх видів антикримінальної інформації у сукупності. У такому ж плані запропоновано удосконалити даний принцип оцінки і використання доказів у контексті третього підходу до розуміння інформаційної концепції доказів і відповідного поділу антикримінальної інформації (див. розд. 1.2).

У контексті обвинувачення виглядає надто широким підхід до даної проблеми, передбачений ст. 15 Основ кримінального судочинства і підтриманий багатьма авторами (4, с. 64-65; 262, с. 271; 263, с. 12 та ін.), коли поділ доказів на прямі і непрямі пов'язувався із встановленням предмету доказування у цілому чи окремого вказаного у законі елемента, оскільки не можна передбачити наперед всіх тих обставин, доведення яких по певній справі буде сприяти правильному її вирішенню. У такому разі краще говорити не про формування обвинувачення, а про вирішення загальних завдань антикримінального судочинства і під прямим доказом розуміти такі відомості, які прямо (одноступенево) вказують на будь-яку обставину (факт) чи їх елемент, доведення яких буде мати значення для правильного вирішення справи, що також знайшло у принципі відображення у позиції багатьох авторів (127, с. 196 та ін.). Причому докази варто розглядати у контексті інших видів антикримінальної інформації, а їх значимість поширити на боротьбу з певним злочином у цілому.

З урахуванням викладеного основні і допоміжні докази та інші різновиди антикримінальної інформації за порядком встановлення фактів та обставин, що мають значення для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з певним злочином, більш правильно поділяти на: 1. Прямі і непрямі докази (основні, допоміжні) та інші різновиди антикримінальної інформації обвинувачення. 2. Прямі і непрямі докази (основні, допоміжні) та інші різновиди антикримінальної інформації загального значення.

Розгляд існуючих точок зору щодо принципу використання доказів, коли одні автори вважали, що один непрямий (побічний) доказ не може бути покладений в обґрунтування процесуального

рішення і треба сформувати систему непрямих доказів (127, с. 196 та ін.); другі – що обвинувальний вирок суду (а це може стосуватися й будь-якого іншого остаточного рішення слідчого, прокурора, судді чи суду) не може ґрунтуватися лише на непрямих доказах (32, с. 46; 91, с. 40-41; 262, с. 281-282 та ін.); треті – що для доведення головного факту предмету доказування достатньо одного прямого доказу чи сукупності непрямих доказів (146, с. 15, 307, с. 37-38 та ін.) та ін., дає підстави дійти такого висновку.

Дискусія з приводу того, які і скільки доказів можуть бути основою для винесення вироку чи іншого процесуального рішення, так і не змогла сформувати єдиний загальноприйнятний варіант, оскільки все це об'єктивно залежало від певних слідчих, судових та інших антиделіктних ситуацій, які у житті надто різні і наперед не передбачувані. Тому те, що має рацію в одній ситуації, може виявитися непридатним в іншій.

На підставі викладеного виглядає найжиттєвіше саме законодавчий підхід до розв'язання даної проблеми, коли чинні ст. 67, 323, 327 та ін. КПК України покладають на суд, суддю, прокурора, слідчого та особу, яка здійснює дізнання, обов'язок оцінювати докази і постановляти вирок за своїм внутрішнім переконанням, що має ґрунтуватися на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, не надаючи ніяким доказам при цьому наперед встановленої сили. Проте відповідні статті Проекту нового КПК України (ст.151, 404, 409 та ін.), хоча й зберегли аналогічний підхід, все ж таки не містять надто серйозного у цьому відношенні положення – необхідності формування внутрішнього переконання, що, як правильно підкреслюють багато авторів, „доцільно розглядати як мету (результат) оцінки доказів у разі прийняття будь-якого процесуального рішення” (127, с. 205).

Детальний аналіз існуючих точок зору щодо наступного традиційного поділу доказів на обвинувальні і виправдувальні (4, с. 65; 9, с. 122; 38, с. 253-254; 80, с. 32; 127, с. 196; 155, с. 63; 255, с. 249; 262, с. 258-285; 263, с. 12; 278, с. 55 та ін.) дозволяє підкреслити, що цей поділ має стосуватися лише остаточних рішень з обвинувачення особи (припинення справи слідчим чи прокурором із не реабілітуючих обставин, постановлення обвинувального чи виправдуального вироку, ухвали суду чи постанови суду про застосування неосудній чи обмежено осудній суспільно небезпечній особі примусових заходів медичного характеру, рішення суду другої інстанції у порядку зміни обвинувального вироку тощо), є об'єктивним і не залежить від проміжної позиції суб'єктів оцінки доказів. Із доведенням нових

обставин чи із наявністю помилок та інших дій вказаних та інших суб'єктів на проміжних стадіях антикримінального судочинства може змінюватися не тільки співвідношення, а й співвідношення обвинувальних і виправдувальних доказів.

Разом з тим у контексті доказування обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, у матеріалах справи завжди є і такі, які прямо не пов'язані із доведенням обвинувачення (ст.23, 64, 417 і 433 КПК України) і тому можуть бути встановлені відомостями, які доцільно іменувати „умовно нейтральними доказами”, що у певній мірі підтримували Г.М.Міньковський (262, с. 284-285), Р.Д.Рахунов (221, с. 211-212) та деякі інші автори.

Більш того, відповідна позиція Г.М.Міньковського (262, с. 284-285) дає змогу наголосити на тому, що після прийняття остаточного рішення у матеріалах справи будуть знаходитися й такі належним чином отримані відомості, які на час прийняття остаточного рішення по справі не будуть мати ніякого відношення до неї, але саме цим набувають значення для правильного вирішення даної справи, хоча б у контексті розуміння того, які саме дії, коли, у якому порядку і з яким результатом проводилися в межах боротьби з певним злочином. Зрозуміло, що у контексті прийняття проміжних процесуальних рішень, у тому числі й у разі перегляду справи, не виключається перехід вказаних відомостей до рангу обвинувальних, виправдувальних чи умовно нейтральних доказів. Тому такі можуть іменуватися „резервними доказами”.

Таким чином, обвинувальні і виправдувальні докази мають значення для правильного вирішення справи у контексті формування обвинувачення, умовно нейтральні – у межах розв'язання інших, тобто більш загальних, питань, а резервні докази – лише тому, що при прийнятті остаточного процесуального рішення по справі встановлена їх невідповідність принципу належності. У той же час резервні докази на відміну від обвинувальних, виправдувальних і умовно нейтральних, можна сказати, „загромаджують” матеріали справи і ускладнюють їх вивчення. Тому отримання резервних доказів не повинно бути самоцллю і їх наявність у справі є нібито вимушеною, результатом належної оцінки доказів.

У той же час запропонована у літературі класифікація доказів на допоміжні, оціночні та орієнтовні (262, с. 278-279) не може бути сприйнята, тому що, по-перше, повністю в певній мірі повторює вказані умовно нейтральні і резервні докази, а, по-друге, за суттю більш доречною виглядає у контексті поділу інших видів антикримінальної, відображаючи їх сутність і запропонований принцип використання (див. розд 1 2).

Оскільки для прийняття правильного як проміжного, так і остаточного процесуального рішення мають значення не тільки докази, а й інші види антикримінальної інформації, класифікаційний поділ, що досліджується, доцільно удосконалити таким чином: певні види антикримінальної інформації у контексті формування обвинувачення поділяються на обвинувальні, виправдувальні, умовно нейтральні і резервні (181).

Аналіз інших класифікаційних поділів доказів (8; 18, с. 187-18827; 29; 130; 141; 154; 200; 204; 232 та ін.) дає підстави приєднатися до позиції тих авторів, які вважають правомірним поділ на первинні і похідні не доказів, а їх джерел, причому як особистих, так і речових (4, с. 66; 91, с. 41-43; 127, с. 196; 262, с. 265-268 та ін.). При цьому вказано на можливість існування особистих джерел похідних від речових, коли, наприклад, у пам'яті спеціаліста збереглися значущі ознаки певного речового джерела, від якого похідні речові джерела з тих чи інших причин не були виготовлені та ін.

Виглядає правомірною і можливість появи так званих сумативних похідних джерел, які моделюють значущі ознаки декількох первинних джерел, зокрема акти ревізії, зведені бухгалтерські документи (262, с. 266), „словесний портрет” злочинця, викрадених речей та іншого речового джерела, складений на підставі показань декількох осіб, та ін. Причому, якщо джерело походить від однорідного джерела, наприклад, речове джерело від первинного речового джерела, то ми будемо мати однорідні похідні джерела; коли ж особисте джерело утворилося на підставі сприйняття первинного речового джерела або, навпаки, на підставі показань певної особи (тобто від особистого джерела) була виготовлена суб'єктивна модель похідного речового джерела – різнорідні похідні джерела; комбінацію ж різних ситуацій походження одного джерела від декількох однорідних чи різнорідних первинних джерел – сумативні похідні джерела.

З урахуванням викладеного джерела доказів на інші різновиди антикримінальної інформації в залежності від першооснови доцільно поділяти на: 1. Первинні особисті чи речові джерела. 2. Похідні особисті чи речові джерела. Останні, у свою чергу, можуть поділятися на: 2.1. Однорідні похідні особисті чи речові джерела. 2.2. Неоднорідні похідні особисті чи речові джерела. 2.3. Сумативні похідні особисті чи речові джерела.

З урахуванням викладеного стає й безцільною дискусія з приводу того, скільки доказів і яких саме достатньо для обґрунтування

остаточного рішення слідчого чи суду (32, с. 46; 91, с. 40-41; 127, с. 196; 146, с. 15; 262, с. 281-282; 307, с. 37-38 та ін.), оскільки все залежить від конкретних надто різних слідчих і судових ситуацій і найжиттєвіше виглядає саме законодавчий підхід до розв'язання даної проблеми, коли ст. 67, 323, 327 та ін. чинного КПК України покладають на суд, суддю, прокурора, слідчого та особу, яка здійснює дізнання, обов'язок оцінювати докази і постановляти вироки за своїм внутрішнім переконанням, що має ґрунтуватися на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, не надаючи ніяким доказам при цьому наперед встановленої сили. Можливості удосконалення даного принципу в контексті різних видів антиделіктної інформації викладено окремо (див. розд. 1.2).

Дослідження у підрозділі 2.2 „*Поняття і процесуальні види особистих джерел*” існуючі точки зору, коли більшість авторів констатує лише необхідність поділу джерел на речові та особисті (4, с. 66; 20, с. 78; 34; 73; 91, с. 25-26; 96, с. 21-29; 98, с. 235; 101, с. 103; 127, с. 196; 152; 160, с. 25-26; 230, с. 52-54; 262, с. 257; 294 та ін.), інші автори, окрім цього, наводять перелік різновидів речових і особистих джерел (13, с. 209; 98, с. 235; 99, с. 74; 101, с. 103; 262, с. 495 та ін.), і лише окремі з авторів вважають доцільним розробити загальне поняття як речових, так й особистих джерел та їх різновидів, що у частині особистих джерел спочатку виглядало як певні вимоги до них (106, с. 4-6; 178; 190; 269, с. 44-45 та ін.), а пізніше – у формі лаконічного визначення їх сутності (100, с. 293; 107, с. 11-12; 108, с. 15; 181; 188 та ін.), дає змогу визнати найбільш правильним останній з підходів.

Підкресливши недостатню обґрунтованість застосування при цьому словосполучень „відомості про фактичні дані” (107, с. 12; 108, с. 15; 181 та ін.), „информация, которая может иметь значение для борьбы с конкретным правонарушением” (100, с. 293) тощо і позитивність у контексті розширення меж пошуку особистих джерел відображення тільки припущень щодо як можливості зберігання пам'яттю майбутніх особистих джерел певних відомостей, так і значимості цих відомостей для боротьби з конкретним злочином, можна запропонувати таке **узагальнююче визначення особистих джерел**: „Особистими джерелами антикримінальної інформації є осудні особи, які знаходяться у свідомому стані і у пам'яті яких, за припущенням співробітників антиделіктних органів, могли зберегтися такі відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових

джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що можуть мати значення для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з певним злочином”.

Розгляд вимог щодо особистих джерел (106, с. 4-6; 178; 190; 269, с. 44-45 та ін.), які у загальному плані відображені й у запропонованій їх дефініції, надає підстави не погодитися з тим, що майбутні особисті джерела повинні мати здатність адекватно передати певні відомості співробітникам антиделіктних органів, оскільки неадекватність сприйняття потерпілим, підозрюваним чи очевидцем оточуючого середовища сама по собі може мати значення для боротьби з певним злочином.

При цьому варто підкреслити, що існуюче і перспективне (згідно з Проектом нового КПК) законодавче визначення суб'єктів так званого „збирання” і „подання” доказів є семантично необгрунованим, оскільки збирати чи подавати докази як певні відомості не можна, збирають речові джерела цих відомостей, а особисті джерела встановлюють. І вже після цього від останніх і за допомогою речових джерел отримують ті значимі для боротьби з певним злочином відомості, порядок отримання яких і визначає їх статус доказів чи інших видів антикримінальної інформації. З огляду на це суб'єктами збирання речових і встановлення особистих джерел доказів мають бути тільки ті особи, на які покладено обов'язок вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, тобто ними можуть бути особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор, суддя і суд.

У той же час надавати допомогу у збиранні речових чи у встановленні особистих джерел повинні мати право будь-які фізичні чи юридичні особи. Вони, наприклад, можуть принести чи іншим чином доставити до антиделіктних органів речові джерела, які внаслідок злочину чи з інших причин потрапили в їх володіння, надати при допиті або проведенні інших процесуальних дій відомості про ймовірне чи реальне місцезнаходження речових або особистих джерел тощо.

Що ж стосується інших викладених у літературі вимог щодо особистих джерел, то звертає на себе увагу осудність і свідомість стану таких осіб (106, с. 4-5; 178; 190; 269, с. 44-45 та ін.), якщо неосудність чи обмежена осудність має бути встановлена лише висновком стаціонарної судово-психіатричної експертизи, а наявний несвідомий стан цієї людини – висновком лікаря, який лікує дану особу.

Перейшовши до аналізу існуючих видів особистих джерел, варто погодитися із пропозицією О.С.Ландо визнати у такому статусі представника неповнолітнього обвинуваченого (136, с. 39) і з аналогічною пропозицією П.П.Якімова щодо цивільного позивача і відповідача та їх представників (314, с. 14). З огляду на це виглядають недостатньо виваженими заперечення М.М.Михєнка, що цивільний позивач і відповідач охоплюються існуючими процесуальними статусами потерпілого і підозрюваного, а допит в якості свідка представників цивільного позивача і відповідача і неповнолітнього обвинуваченого нібито виключає у них можливість виступати у такому статусі (158, с. 88). Але й чинний КПК надає право вказаним представникам давати показання та іншим чином реалізовувати статус особистого джерела безпосередньо, а не через статус свідка. Що ж стосується необхідності включення у число особистих джерел саме цивільного позивача і відповідача і, як вбачається, ще й третьої особи як із самостійними вимогами, так і без самостійних вимог (59; 170 та ін.), то вона впливає із процедури розгляду цивільного позову по кримінальних справах про дорожньо-транспортні події та інших аналогічних справах, коли власник джерела підвищеної небезпеки, а звідси – цивільний відповідач чи позивач, з однієї сторони, і, відповідно, підозрюваний і потерпілий, з іншої сторони, можуть не співпадати.

Аналогічні можливості надають і ст. 29 і 51 чинного КПК України, а також ст. 58 і 60 Проекту нового КПК, коли позивачем і відповідачем можуть бути інші, ніж потерпілий і обвинувачений, особи, якщо позов буде пред'явлений в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть самі захистити свої майнові права, а також коли цивільним відповідачем може стати й фізична чи юридична особа, яка у силу закону несе майнову відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого (підсудного) або діями неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Вивчення найбільш ґрунтовних переліків особистих джерел, які у низці робіт мали поступовий розвиток (13, с. 209; 98, с. 235; 99, с. 74; 100, с. 293; 101, с. 103 та ін.), дало підстави погодитися із включенням у число особистих джерел і очевидця, і свідка, оскільки це сприяє чіткому розмежуванню осіб, які безпосередньо сприймали обставини готування чи вчинення злочину або приховування його слідів, та осіб, які про це чули від інших осіб чи зберігають у своїй

пам'яті інші відомості, що можуть мати значення для боротьби з певним злочином. Проте виникли сумніви щодо визнання особистим джерелом ув'язненого і спеціаліста, тому що перший з них окремо від статусу підозрюваного, обвинуваченого, підсудного і засудженого існувати не може, інакше це буде свідчити про найтяжче порушення конституційних прав і свобод даної особи, а інформацію від другого з них у разі проведення експертизи можна отримати тільки через статус експерта, а в інших випадках – свідка чи за наявності підстав через статус інших особистих джерел (потерпілого, підозрюваного та ін.).

Розглянувши обґрунтованість введення шляхом роз'яснення термінів через п. 6 ст. 32 чинного КПК України „учасників процесу”, а через п. 56 ст. 6 Проекту нового КПК – вже „учасників судового розгляду” (1.15), перелік яких, за винятком захисника і прокурора, складають саме особисті джерела, доцільно дійти висновку про те, що у межах Кодексу краще за все дати окремо такі переліки суб'єктів процесуальних прав і обов'язків (262, с. 494-495 та ін.): 1. Осіб, які ведуть антикримінальне судочинство і відповідають за правильне вирішення справи (якісне, ефективне і раціональне ведення боротьби з певним злочином) (особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор, суддя і суд). 2. Осіб, які мають сприяти виконанню вказаних завдань і не є джерелами доказів (державний обвинувач і захисник, громадський обвинувач і захисник та їхні представники, поняті, перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання та ін.). 3. Особисті джерела доказів.

Вбачається правильним перелік перших двох груп суб'єктів подати у КПК у контексті роз'яснення основних термінів, у той час як переліку особистих джерел найбільш доречне місце в окремій статті у главі про докази після викладу узагальнюючого визначення сутності такого роду джерел і, зрозуміло, саме доказів (див. розд. 3.1). Але при цьому не треба забувати, що докази є лише певним видом антикримінальної інформації (див. розд. 1.2), інші види якої можуть мати важливе значення як для отримання, оцінки і використання доказів, так і виконання інших завдань правильного вирішення справи (якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з певним злочином).

Відмітивши появу у Проекті нового КПК поміж учасників судового розгляду нового суб'єкта – „особи, стосовно якої відмовлено у порушенні провадження в кримінальній справі чи закрито провадження в кримінальній справі” (1.15), варто наголосити на тому, що ця особа є особистим джерелом, яка: 1. У

разі відмови у порушенні справи у відповідності із ст. 6 КПК України: 1.1. Слідчим ще не встигає набути всіх законних ознак підозрюваного (ст. 43¹ КПК України) (127, с. 17-21, 110-113 та ін.). 1.2. Суддею по справах приватного обвинувачення не встигає набути всіх законних ознак обвинуваченого (127, с. 17-21, 76-80, 110-113 та ін.). 2. При закритті відносно неї справи у відповідності із ст. 6, 7-11¹, п. 2 ст. 213 КПК України: 2.1. На стадії досудового слідства не набуває всіх законних ознак обвинуваченого (ст. 43 КПК України) чи втрачає їх і не може повною мірою вважатися засудженим чи виправданим (127, с. 17-38, 104-110, 457-458 та ін.). 2.2. У процесі судового розгляду втрачає статус підсудного і не набуває у повному обсязі ознак засудженого чи виправданого (127, с. 17-38, 104-110, 457-458 та ін.). З огляду на це виникає потреба ввести новий процесуальний статус особистого джерела, який на відміну від запропонованого у Проекті нового КПК найменування має бути більш лаконічним і аналогічно існуючим термінам „підозрюваний”, „обвинувачений”, „підсудний”, „засуджений” і „виправданий” доречніший, ніж „причетний”. Це може бути розтлумачено таким чином: відносно певної особи були дані про її причетність до злочину, але в силу відмови у порушенні відносно неї справи чи закритті щодо неї провадження по справі ця особа втратила або так і не набула законних ознак підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого або виправданого.

На підставі викладеного особисті джерела за процесуальним статусом мають такий видовий поділ: очевидець, свідок, потерпілий, підозрюваний (причетний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий), законний представник неповнолітнього підозрюваного (причетного, обвинуваченого та ін.), у певній частині – цивільний позивач, цивільний відповідач, третя особа із само-стійними вимогами, третя особа без самостійних вимог та їхні представники, а також експерт.

При цьому варто погодитися з тим, що даний перелік має бути вичерпним і всі інші суб'єкти процесуальних прав і обов'язків – захисник, прокурор, особа, яка здійснює дізнання, слідчий, суддя, поняті, перекладач і спеціаліст тощо можуть виступати тільки через один з вказаних процесуальних статусів, які, за винятком відповідно підозрюваного (обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий) і цивільного відповідача, з однієї сторони, і потерпілого і цивільного позивача, з іншої, поєднувати не можна (13, с. 209; 98, с. 235; 99, с. 74; 100, с. 293; 101, с. 103; 107, с. 12; 108, с. 15-16, 178; 181; 183; 188; 190 та ін.).

Якщо ж говорити про здійснення боротьби зі злочинами взагалі, у тому числі й негласними засобами, то запропонований перелік особистих джерел в основному придатний, оскільки тут має спостерігатися відповідна спадкоємність. У той же час у даному контексті були й досліджені певні особливості особистих джерел (109, с. 119-123; 182; 190 та ін.), які зводяться до наступного.

Розгляд у **підрозділі 2.3 „Сутність і видовий поділ речових джерел”** існуючих точок зору щодо розуміння сутності і видового поділу речових джерел дає змогу зробити висновок про те, що більшість авторів розуміє дану проблему у контексті чинного і проекту нового процесуального законодавства як неподільні речові джерела – речові докази (ст. 78 КПК України, ст. 161 Проекту нового КПК) (1.15) і документи (ст. 83 КПК України, ст. 164 Проекту нового КПК) (1.15) (4, с. 71-74; 8; 14, с. 457-463; 27; 35; 36; 37; 91, с. 24-37; 96, с. 21-29; 106, с. 4-6; 127, с. 228-229, 235-236; 130; 139; 154; 159, с. 327-330; 160, с. 25-28; 205; 206; 221, с. 211-229; 230, с. 52-54; 232; 262, с. 234-700; 267; 309, с. 90; 311, с. 96-97 та ін.). Зокрема, єдиним словосполученням „речові докази”, з однієї сторони, іменується все можливе розмаїття подібного роду об’єктів; а з іншої сторони – презентується певний перелік предметів, що зазвичай зустрічаються у такій якості на практиці і іноді розглядаються як видовий поділ речових доказів у залежності від їх зв’язку з подією злочину (23, с. 120; 262, с. 257; 263, с. 23 та ін.).

Проте даний підхід практично не відображає видового поділу речових доказів і, більш того, з наукової і прикладної точки зору поступається **класифікації антиделіктних слідів за характером зв’язку з подією злочину** (97, с. 27; 100, с. 305-307; 103, с. 3-4; 104, с. 252; 107, с. 19-20; 108, с. 24; 175, с. 123-127; 269, с. 34-36 та ін.), яка в удосконаленому вигляді може бути представлена таким чином: 1. **Сліди певного слідоутворюючого об’єкта**, тобто матеріальні чи ідеальні зміни у вигляді трас, субстанцій чи обох одночасно, що виникли у результаті певного впливу або дії конкретного об’єкта. 2. **Сліди події злочину**, тобто аналогічні матеріальні чи ідеальні зміни, які виникли при готуванні або вчиненні злочину чи приховуванні такого роду змін. 3. **Інші антиделіктні сліди**, тобто аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких має інший, ніж причинний, зв’язок з подією злочину (готування, вчинення, приховування) або не має з нею зовсім ніякого зв’язку, але цим самим вказані зміни набувають певного значення для правильного вирішення справи чи у більш широкому розумінні для якісного,

ефективного і раціонального ведення боротьби з конкретним злочином.

Надто заплутаною виглядає дана проблема і в інших чинних процесуальних кодексах: КАС, ЦПК і ГПК України, коли сутність традиційних речових доказів і документів визначається надто загально і майже аналогічно, а документами, окрім цього, вважають лише так звані „письмові докази” (ст. 79 і 80 КАС України; ст. 64 і 65 ЦПК України; ст. 36 і 37 ГПК України). Більш того, ч. 1 ст. 80 КАС України до речових доказів відносить магнітні, електронні та інші носії аудіовізуальної інформації, що, навпаки, характерно для документів.

Існуючі точки зору щодо видового поділу документів також надто полярні. Одні автори розуміють документи більш широко, як письмові, графічні документи, фото-, кіно- і звукодокументи (206, с. 7); фото- і кінодокументи (світлодокументи) і фонограми (звукодокументи) (304, с. 82-84); письмові акти або документи, кіно – і відеодокументи, креслення, схеми, перфокарти, телеграфні і телетайпні стрічки, магнітні стрічки, фотодокументи, кодові тести ЕОМ, дискети, електронні документи, машинописні і друкарські тексти, паперові гроші, пластикові картки, носії комп'ютерної інформації та ін. (23, с. 364-395; 126, с. 83-129, 190, 197-227, 433-481); тощо. Наприклад, на думу Г.М.Міньковського і В.Г.Танасевича, „по способу фиксации сведений о существенных для дела обстоятельствах целесообразно различать: 1) документы, исполненные с помощью букв; 2) документы, исполненные с помощью условных, графических изображений и специальных знаков (схемы, графики, чертежи, рисунки и т.п.); 3) документы, исполненные с помощью звукозаписи» (262, с. 669).

Другі вчені, навпаки, не відносять до документів кінострічки, фонограми, фотознімки, статті, книжки (139, с. 12, 13); фотографії, кінострічки і графічні зображення (68, с. 55-59) та ін. З цим можна погодитися лише частково, коли такого роду носії є засобами фіксації результатів слідчих, судових і експертних дій і, як наслідок цього, по суті є не документами, а поряд із протоколами і висновком експертизи – процесуальною формою представлення значимих для правильного вирішення справи відомостей.

З огляду на це викликають заперечення позиція окремих авторів (85, с. 12; 159, с. 327 та ін.) і положення п. 3 ст. 164 Проекту нового КПК України, згідно з якими „до документів можуть відноситись матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, які містять відомості про

обставини, встановлені в ході оперативно-розшукових заходів, слідчих і судових дій у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами України” (1.15).

Проте найбільш конструктивний і цілеспрямований пошук сутнісних ознак традиційних речових доказів і документів проходив у контексті розмежування документів як власне документів і як речових доказів (38, с. 284-285; 139, с. 29, 34-35; 159, с. 330; 255, с. 334-335; 262, с. 647-648, 669-273; 291, с. 152; 301, с. 206-207 та ін.). Так, В.К.Лисиченко у цьому аспекті підкреслює, що «по характеру информации и способам ее получения в процессе доказывания подразделяются документы на три группы: 1) документы как самостоятельные источники доказательств; 2) документы, являющиеся вещественными доказательствами просто как документы, связанные с событием преступления обстоятельствами обнаружения и изъятия; 3) документы – вещественные доказательства, т.е. письменные акты, имеющие одновременно значение для дела своим содержанием и свойствами вещественных элементов (бумага, штрихи текста и др.) или признаками подделки (исправления, дописки и т.п.) (139, с. 29, 34-35).

Але і у даному та в інших вказаних випадках вбачається виявлення лише окремих сутнісних ознак, які можуть розмежувати між собою традиційні речові докази і документи. З урахуванням цього заслугове на увагу достатньо новітній підхід до розв'язання даної проблеми (98, с. 236-238; 99, с. 97-104; 100, с. 293-297; 101, с. 102-106 та ін.), коли основна увага була приділена, **з однієї сторони**, обґрунтуванню положення про те, що речові джерела доказів за характером і способом фіксації антикримінальної інформації поділяються на дві великі групи – трасосубстанції і документи, а перші, окрім цього, ще на траси і субстанції. Причому траси, на відміну традиційного їх розуміння лише як лінійних слідів (23, с. 136-139; 163 та ін.), розглядалися вже у контексті будь-яких матеріально фіксованих відображень, що вже більше узгоджувалося із фактичними об'єктами „Трасології”, яка разом із „Субстанціологією” має скласти часткове вчення „Слідознавство” (271, с. 163-164), оскільки антиделіктні сліди практично можуть бути представлені присутністю чи відсутністю як трас, так і субстанцій або комбінацією цих ситуацій (92, с. 32-36, 55, 180; 94, с. 16, 19; 95, с. 77-84; 93, с. 33-36; 96, с. 49, 65; 97, с. 122-126; 98, с. 236; 99, с. 106-108; 100, с. 293-294; 101, с. 111-113; 102, с. 119-132; 269, с. 33-38 та ін.).

З іншої сторони, набула поступового розвитку ідея видового поділу трасосубстанцій і документів у залежності від процесуальних і методичних особливостей роботи з ними, коли трасосубстанції поділялися на чотири (93, с. 103; 95, с. 305 та ін.), п'ять (94, с. 11-12; 96, с. 24-25; 97, с. 284-285 та ін.) і в остаточному варіанті – шість різновидів (макрооб'єкти, з процесуальної точки зору – речові докази; мікрооб'єкти і мікроречові докази; ультрамікрооб'єкти і ультрамікроречові докази; ультраоб'єкти і ультраречові докази; параоб'єкти і параречові докази; латентнооб'єкти і латентноречові докази) (98, с. 236-237; 99, с. 98-99; 100, с. 294-295; 101, с. 103-105; 105, с. 232-234; 106, с. 5; 269, с. 25-26 та ін.). Проте вказані різновиди трасосубстанцій фактично є саме джерелами доказів, а не власне доказами. З огляду на це різновиди трасосубстанцій краще за все іменувати, наприклад, як „мікроречові джерела доказів” та ін., що у контексті речових доказів збігалося б із узагальнюючим найменуванням всіх речових джерел доказів, а тому в даному випадку більш правильним буде застосування похідного від макрооб'єктів словосполучення „макроречові джерела доказів”.

Документи ж спочатку поділялися на дев'ять (98, с. 237; 101, с. 105-106 та ін.), потім десять (269, с. 26-27 та ін.) і, врешті-решт, – одинадцять видів (письмодокументи, образодокументи, фотодокументи, кінодокументи, відеодокументи, фонодокументи, голографодокументи, електрографодокументи, електроннодокументи, комп'ютеродокументи) (99, с. 99-100; 100, с. 297-298; 105, с. 235; 106, с. 5 та ін.).

Підтримка і вдосконалення викладених новацій (107, с. 12, 17-18; 108, с. 16, 22-23; 175, с. 123-127; 176, с. 202-205; 179; 180; 181; 183; 184 та ін.) робить найбільш обґрунтованими такий варіант розв'язання даної проблеми:

1. Під **речовими джерелами антикримінальної інформації** треба розуміти різного роду матеріальні об'єкти, вивчення зовнішніх і внутрішніх проявів яких має значення для правильного вирішення справи (якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з певним злочином), а характер цих проявів і особливості отримання інформації у загальному плані визначають поділ речових джерел на трасо-субстанції і документи.

2. **Трасосубстанціями** є будь-які речові джерела, які можуть мати значення для вирішення вказаних завдань антикримінальної діяльності як:

2.1. **Субстанцій**, тобто речові джерела, що мають антикримінальне значення своїми субстанціональними властивостями (ознаками зовнішньої і внутрішньої будови, якісно-кількісним складом тощо).

2.2. **Траси**, значення яких у антикримінальній діяльності проявляється через дослідження їх трасологічних зв'язків (просторове матеріальнофіксоване відображення ознак трасоутворюючого об'єкта) із подією злочину, що, у свою чергу, обумовлює наявність таких матеріальнофіксованих відображень: 2.2.1. **Відбитки**, тобто матеріальнофіксоване відображення ознак зовнішньої будови трасоутворюючого об'єкта (будь-якого твердого тіла) на будь-якому іншому твердому тілі чи у свідомості людини (трасосприймаючі об'єкти), що дає можливість провести індивідуальну чи групову ідентифікацію трасоутворюючого об'єкта і цим самим встановити будь-які відомості про факти у цілому чи їх окремі сторони, що мають антикримінальне значення. 2.2.2. **Діагностичні відображення** – матеріально фіксоване відображення загального характеру зовнішньої дії (трасоутворюючий об'єкт) на будь-якому твердому тілі чи у свідомості людини (трасосприймаючі об'єкти), по яких можна діагностувати факт такої зовнішньої дії і цим самим встановити аналогічну антикримінальну інформацію. 2.2.3. **Ситуативні відображення** – матеріально фіксоване відображення механізму (ситуації) взаємодії певних трасоутворюючого і трасосприймаючого об'єктів, що надає співробітникам антиделіктних органів можливість отримати конкретну антикримінальну інформацію²⁹ (176, с. 202 та ін.).

3. **Документами** у сфері боротьби зі злочинами є такі речові джерела, які мають антикримінальне значення за особливим характером і способом фіксації в них знакового (знаки, символи тощо) та іншого візуального чи звукового формалізованого відображення інформації про людину та інші речові джерела.

Удосконалений варіант видового поділу трасосубстанцій і документів (107, с. 12-14; 108, с. 17-18; 175, с. 123-127; 176, с. 202-205; 179; 180; 181; 183; 184 та ін.) може бути представлений таким чином.

---

²⁹Прикладом відбитків можуть бути відбитки папілярних візерунків на шибці, склі, підозві взуття на ґрунті, коліс автотранспорту на дорозі тощо, діагностичних відображень – мікрівідображення факту підчистки на папері у вигляді часткової руйнації поверхневого шару паперу, його волохатість, розтріскування та ін.; ультрамікрівідображення первинного чи вторинного короткого замикання на мідних електропроводах у вигляді певної форми і розмірів кратерів та інших руйнацій поверхневого шару окисної плівки цього проводу тощо; ситуативних відображень – відображення у вигляді певного розміру, форми і напрямку крапель крові на стелі, за якими можна судити, у якій позі знаходився потерпілий та знаряддя поранення у момент злочину та ін.; відображення у вигляді певного розміру, форми і напрямку крапель нафтопродуктів з автомобіля, за якими можна судити, в якому напрямку і приблизно з якою швидкістю цей транспорт рухався тощо (176, с. 202 та ін.).

Підкресливши обґрунтованість висновку про те, що відсутність у чинній редакції ст. 78-81, 190-196, 313 та ін. КПК України і, на жаль, й у ст. 161-163, 255-261, 392, 394 та ін. Проекту нового КПК України видового поділу трасосубстанцій та особливої регламентації роботи з кожним з їхніх видів призводить на практиці до чисельних порушень, у тому числі й фальсифікації процесуальних документів³⁰, вважаємо за необхідне підтримати видовий поділ **трасосубстанцій у контексті методичних (криміналістичних, оперативно-розшукових) і процесуальних особливостей роботи** з ними на:

1. **Макрооб'єкти**, тобто такі трасосубстанції, достатньо великі розмірні характеристики та інші властивості яких дозволяють суб'єктам проведення досудових і судових дій безпосередньо працювати з ними без застосування технічних засобів і методів, що розширюють можливості органів зору та інших органів сприйняття людини (нюх, тактильні почуття тощо), і без залучення спеціальних знань у формі експертизи. Тому лише щодо такого роду трасосубстанцій у повному обсязі можуть бути застосовані вимоги чинного і перспективного закону, зокрема ст. 79 КПК України і ст. 161 Проекту нового КПК, про їхній огляд слідчим у присутності понятих чи суддею – учасників судового засідання, документування у протоколі індивідуалізуючих їх морфологічних ознак (розмір, форма, колір, характер поверхні тощо), при необхідності „зняття з них відтисків, виготовлення з них зліпків, фотознімків, діапозитивів, голограм, відеозаписів, кінофільмів чи виготовлення з них іншим способом копій, зображень чи відтворень”, залучення до справи відповідною постановою слідчого чи судді або

³⁰Узагальнення практики дозволило О.А.Кириченку дійти висновку, що суб'єкти проведення слідчих і судових дій при роботі з ультрамікрооб'єктами у силу вказаних недоліків процесуального законодавства вимушені йти на такі порушення: 1. Залучати ультрамікрооб'єкти до справи в якості речових доказів: 1.1. Без їх слідчого огляду, опису у протоколі та у постанові про залучення до справи, що мало місце у 37% вивчених кримінальних справ. 1.2. Із фальсифікацією протоколів огляду і постанови про залучення до справи шляхом внесення в них опису ультрамікрооб'єктів із наступного висновку експертизи (23%). 1.3. Із внесенням у протокол слідчого огляду опису ультрамікрооб'єктів зі слів спеціаліста, що брав участь у цій процесуальній дії, у той час як самі ультрамікрооб'єкти і задокументовані їх ознаки слідчим і понятими фактично не сприймалися (і не могли бути сприйняті) (13%). 1.4. Наступним внесенням у протокол огляду опису ультрамікрооб'єктів зі слів спеціаліста, що брав участь в їх особистому дослідженні з цією чи з більш ширшою метою за відсутністю понятих і належного документування (5%). 2. Використовувати ультрамікрооб'єкти як речові докази без виконання вимог чинного КПК, у тому числі й винесення постанови слідчого чи ухвали суду про залучення їх до справи у такій якості (22%) (95, с. 146-147; 97, с. 236 та ін.).

ухвалою суду (з урахуванням новітньої термінології в якості вже макроречових джерел доказів); ст. 313 КПК України і ст. 392 Проекту про їх пред'явлення учасникам судового засідання, щоб останні мали можливість звернути увагу суду на значимі для правильного вирішення справи ознаки такого роду трасосубстанцій та ін.

2. *Мікрооб'єкти (мікроречові джерела доказів)*, тобто такі трасосубстанції, незначні розмірні характеристики яких хоча і дозволяють суб'єктам досудових і судових дій працювати безпосередньо і без залучення спеціальних знань у формі експертизи, що не утворює їй перешкод до виконання всіх викладених вимог чинного законодавства, але вимагають вже застосування при цьому позалабораторних збільшувальних засобів. Все це обумовлює необхідність виділення такого роду трасосубстанцій в окремий вид і відображення вказаних особливостей роботи з ними в удосконаленому процесуальному законодавстві, після виконання вимог якого вони вже мають іменуватися „мікроречові джерела доказів”.

3. *Ультрамикрооб'єкти*, тобто такі трасосубстанції, подальше зменшення розмірних характеристик яких роблять безпосередню роботу з ними можливою лише за допомогою лабораторної збільшувальної техніки та із залученням спеціальних знань у формі експертизи. З огляду на це чинний порядок роботи з речовими доказами щодо ультрамикрооб'єктів виконати вже неможливо і тому виникає необхідність не тільки такого роду трасосубстанції виділити у самостійний вид, а й удосконалити в новому КПК роботу з ними таким чином, щоб суб'єкти досудових і судових дій були зобов'язані зібрати лише ймовірні носії ультрамикрооб'єктів (що краще за все робити за участю майбутнього експерта і відображати як у протоколі слідчої чи судової дії, так й у висновку експертизи в якості початкового її етапу) (95, с. 172-173 та ін.), і призначити експертизу із завданням виявлення і подальшого збирання і дослідження самих ультрамикрооб'єктів. У такому разі морфологічні ознаки, що індивідуалізують ультрамикрооб'єкти, має виявляти і документувати експерт, який повинен залучити ці трасосубстанції відповідним записом вже як ультрамикроречові джерела доказів до висновку експертизи, а також визначити упаковку та інші умови їх зберігання. І лише через висновок експертизи і первинні процесуальні документи зі збирання ймовірних носіїв може бути реалізовано доказове значення ультрамикроречових джерел доказів. У той час макроречові і мікроречові докази поряд з цим можуть виступити в такій якості й безпосередньо, наприклад, при огляді учасниками судового засідання, що, однак, має бути задокументовано у протоколі як процесуальній формі представлення такого роду відомостей.

4. *Ультраоб'єкти (ультраречові джерела доказів)*, тобто такі трасосубстанції, які настільки мізерні, що не можуть бути сприйняті візуально навіть за допомогою лабораторних збільшувальних засобів, а тому потребують аналогічного до ультрамікрооб'єктів удосконалення процесуального закону, за винятком того, що експерт у висновку експертизи документує не морфологічні ознаки ультраоб'єктів (що зробити вже неможливо), а процес і результати застосування до їхніх ймовірних носіїв опосередкованих методів якісно-кількісного аналізу. Самі ж ультраоб'єкти, якщо вони ще збереглися, залучаються до висновку як ультраречові джерела доказів.

5. *Параоб'єкти (параречові джерела доказів)*, тобто такі трасосубстанції, безпосередня робота з якими непідготовлених суб'єктів досудових і судових дій неприпустима через наявність у них небезпечних для життя і здоров'я людини властивостей (радіоактивності, отруйності тощо), що з огляду на етичні перепони обумовлює необхідність аналогічного ультрамікрооб'єктам порядку роботи. В якості ймовірного носія параоб'єктів може розглядатися й місце події чи інше місце їх знаходження у цілому, яке слідчий чи суддя у певних межах має передати експерту, підготовленому до того, щоб не завдати шкоди своєму здоров'ю.

Експерт повинен залучити такого роду трасосубстанції до висновку як параречові джерела доказів, чітко визначивши їх упаковку, місце і порядок зберігання і подальшого поводження з ними (97, с. 235; 108, с. 20; 269, с. 28-29 та ін.).

6. *Латентнооб'єкти (латентноречові джерела доказів)*, тобто такі трасосубстанції, безпосередня робота з якими суб'єктів досудових і судових дій неможлива через наявність у цих речових джерел неусувних ознак латентності або усунення яких можливе лише із залученням спеціальних знань у формі експертного дослідження, з огляду на що у даному випадку доцільний порядок роботи, аналогічний при усувних ознаках латентності – ультрамікрооб'єктам, а при неусувних – ультраоб'єктам. Причини латентності трасосубстанцій можуть бути різними: особливості їхньої яскравості і кольору, прихованість за шаром інших речовин, особливості поверхні їхнього носія, наприклад, його ворсистість та ін.

Що ж стосується документів, то необхідність такої особливої процесуальної регламентації роботи з кожним їх різновидом покищо не вбачається. Проте видовий поділ документів надто бажаний у контексті відображення їх методичних (криміналістичних, ординістичних) особливостей і з точки зору більш широкого

інформування суб'єктів проведення процесуальних дій має бути відображений в удосконаленому КПК України (див. розд. 3.2).

Оскільки розвиток інформаційних технологій буде сприяти появі нових різновидів документів, їх перелік, на відміну від трасосубстанцій, може бути лише орієнтовним, наприклад, у самому загальному плані таким: 1. **Письмодокументи** у вигляді рукописних, машинописних, комп'ютерних, друкарських та інших текстів письмової мови, у необхідних випадках з відповідними реквізитами: штампами, печаткою, підписами та іншими засвідчувальними засобами. 2. **Образодокументи**, тобто різноманітні таблиці, схеми, малюнки, картини та інші художні зображення. 3. **Фотодокументи**, які представлені фотоплівками, діафільмами, діапозитивами, фотографіями та іншими носіями фотосвітлового зображення. 4. **Кінодокументи** у вигляді кіноплівок та інших носіїв кінопродукції. 5. **Відеодокументи**, які представлені плівками, дисками та іншими носіями відеозапису. 6. **Фонодокументи** у вигляді магнітофонних або диктофонних плівок, лазерних дисків та інших носіїв звукозапису. 7. **Голографодокументи**, що являють собою різноманітні голографічні (тривимірні) зображення людей та інших речових джерел. 8. **Електрографодокументи**, які можуть бути представлені ксерокопіями, факсокопіями та іншими аналогічними електрографічними копіями документів та інших речових джерел. 9. **Електрон-нодокументи** у вигляді електронних записників, пейджерів та інших подібних електронних носіїв. 10. **Комп'ютеродокументи**, які представлені твердими або гнучкими дисками (дискетами), лазерними дисками та іншими носіями комп'ютерної інформації.

Дослідивши у підрозділі 3.1 **„Пропозиції із удосконалення поняття і способів отримання доказів, сутності і видового поділу особистих джерел”** регулювання Проектом нового КПК дій із отримання доказів, варто підкреслити, з однієї сторони, покращення у порівнянні з чинним Кодексом даного варіанту розв'язання проблеми, а з іншої сторони, неузгодженість вичерпного переліку такого роду дій у ч. 1 ст. 147 і за наступним тестом даного Проекту, застосування при цьому у ряді випадків невдалої термінології і підходів.

Основуючись на відповідних розробках С.А. Кириченка, було звернуто увагу, що всі дії на виконання доручення про надання правової допомоги іменуються процесуальними, до яких важко, однак, віднести виклик осіб до органу досудового розслідування або суду; вручення документів фізичним або юридичним особам; „контрольовану поставку”, „прикордонне переслідування” та

„оперативно-розшукові заходи”, оскільки останні три дії фактично є негласними заходами, а інші – гласними позапро-цесуальними.

Заслуговує на увагу більш детальне і ширше регулювання порядку проведення судових дій на зразок слідчих. Але не можна погодитися із регулювання в межах однієї статті оголошення протоколів слідчих дій і документів, оскільки перші разом із протоколами судових дій, протоколу і журналу судового засідання і висновків експертизи є формою представлення доказів і, дійсно, при остаточному прийнятті рішення мають бути оголошені. У той же час оголошення у передбаченому цією ж статтею порядку й документів вже як речових джерел виглядає недоречним. Більш правильно їх, як і трасосубстанції, у передбаченому окремою статтею порядку саме оглядати всіма учасниками судового засідання, у тому числі й у контексті звернення уваги суду на значимі для справи фрагменти тексту чи інші ознаки.

Правильніше говорити й про отримання зразків на експертне дослідження, отримання пояснення, усних заяв і письмових повідомлень про вчинений злочин чи підготовку до нього, а не, як це передбачено за текстом Проекту нового КПК, про відібрання чи відбирання і вилучення зразків на експертизу і відбирання пояснення чи заяви і повідомлення, оскільки останній варіант термінології несе в собі небажаний аспект боротьби, змагальності осіб, які отримують та у яких отримують зразки, заяву, повідомлення чи пояснення.

Аналогічно з'явлення із зізнанням про вчинений злочин більш правильно іменувати „оформлення з'явлення із зізнанням про вчинений злочин”, оскільки саме у цьому полягає сутність даної дії, яка разом із отриманням усної заяви чи письмового повідомлення про вчинений злочин або підготовку до нього має бути передбачена у ч. 1 ст. 147 Проекту нового КПК поміж процесуальних дій із отримання доказів, оскільки хоча вони і проводяться до порушення справи, мають всі ознаки процесуальної дії. Останніми після розгляду відповідної дискусії доцільно визнати не стадію проведення – до чи порушення справи чи інші ознаки, а наявність детального регулювання відповідної дії чинним КПК із достатньою кількістю процесуальних гарантій достовірності її результатів. Це у разі отримання усної заяви або письмового повідомлення про злочин забезпечується кримінальною відповідальністю за завідомо неправдиве повідомлення, і тому ці дії разом із оформленням з'явлення із зізнанням, але на відміну від усного опитування та отримання пояснення, мають вважатися саме процесуальними діями

із отримання доказів. Такими ж фактично є отримання зразків і накладання арешту на кошти, цінності і майно підозрюваного (обвинуваченого, підсудного або інших осіб) і передача їх на збереження, а тому відсутність їх у переліку ч. 1 ст. 147 Проекту нового КПК виглядає незрозумілою.

Підтримавши у цьому контексті пропозицію із забезпечення неперервності ланцюжка процесуального документування роботи з речовими джерелами шляхом допуску до порушення справи всіх видів огляду, особистого дослідження, обшуку, виїмки, отримання зразків і проведення експертизи (95, с. 196; 97, с. 257-258, 272; 100, с. 337, 340; 107, с. 15, 17; 108, с. 26; 269, с. 48 та ін.), можна відмітити, що метою проведення цих дій може бути не тільки вирішення питання про наявність чи відсутність у події ознак злочину, а у всіх інших питань, що у відповідності зі ст. 6 чинного КПК України тягнуть за собою відмову у порушенні справи. Вказані дії з іншою метою мають бути проведені тільки після порушення справи.

Дослідивши інші недоліки із нормативного врегулювання дій із отримання доказів, коли передбачені п. 1 ст. 148, ст. 205 і ст. 267 Проекту нового КПК „прийняття” чи „одержання” речових джерел від юридичних і фізичних осіб або їх „добровільна видача” цими особами необгрунтовано підміняють іншу процесуальну дію – виїмку, яка з метою підкреслення активності і цілеспрямованості діяльності суб’єктів процесуальних дій має замінити й передбачені п. 1 ст. 148 і ст. 203 Проекту нового КПК „витребування документів” чи „витребування матеріалів”; позапроцесуальне призначення ревізії мають замінити відповідні експертизи, які фактично після цього й проводяться”; передбачені п. 1 ст. 148, ст. 268 і ст. 269 Проекту нового КПК „застосування технічних засобів отримання інформації» доцільніше регулювати окремо, а не разом із накладенням арешту на кореспонденцію, та іменувати більш обгрунтованим словосполученням „отримання інформації з каналів зв’язку», оскільки це має суттєві відмінності від поводження з кореспонденцією і може бути зроблено тільки за допомогою технічних засобів, вказувати на що вже недоцільно; та ін., найбільш правильно запропонувати удосконалення редакції **ст. 65 чинного КПК України і ст. 147 Проекту нового КПК** у контексті уточнення поняття доказів та їх розмежування із джерелами, суб’єктами і способами отримання і процесуальними формами представлення (див. розд. 1.1, 2.1) у вигляді п’яти частин відповідної статті наступного змісту.

Частина 1: „Доказами є будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, дій людей, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для правильного вирішення справи та отримані від особистих і за допомогою речових джерел у передбачених даним Кодексом формі і порядку”.

Частина 2: „Докази мають право отримувати слідчий (співробітник органу дізнання), прокурор чи суддя (судді), а якщо це вимагає залучення спеціальних знань, то й експерт”.

Частина 3: „Допомогу слідчому (співробітнику органу дізнання), прокурору чи судді в отриманні доказів мають право надавати будь-які фізичні і юридичні особи через: а) добровільну видачу їм тих речових джерел, які виявилися в їх володінні і можуть мати значення для справи; б) повідомлення про ймовірне чи реальне місце знаходження цих речових джерел; в) вказівку на тих осіб, в пам'яті яких можуть зберегтися значимі для справи відомості”.

Частина 4: „Докази отримують лише у процесі досудових дій (оформлення з'явлення із зізнанням про вчинення злочину, отримання усної заяви чи письмового повідомлення про вчинений злочин або його підготовку, допиту, очної ставки, перевірки показань на місці, експерименту, пред'явлення для впізнання, огляду місця події, місцевості, приміщення, трупа людини, тіла живої людини, документів та інших речових джерел, особистого дослідження названих речових джерел, ексгумації трупа людини, обшуку, у тому числі й особи, виїмки, отримання інформації з каналів зв'язку, накладення арешту на кошти і майно і передачі останнього на зберігання), аналогічних судових дій та експертного дослідження”.

Частина 5: „Представлення доказів здійснюється у формі протоколу слідчої дії чи судової дії, протоколу і журналу судового засідання і висновку експертизи”.

У розвиток даних положень у новому КПК України доцільно передбачити й окремі статті із визначення поняття і різновидів особистих і речових джерел, які у контексті врегулювання цих питань із особистими джерелами з урахуванням викладеного обґрунтування їх різновидів (див. розд. 2.2) найбільш правильно іменувати **”Особисті джерела доказів”** і передбачити дві частини такого змісту:

Частина 1: „В якості особистих джерел доказів виступають осудні особи, які знаходяться у свідомому стані і в пам'яті яких могли зберегтися відомості, що передбачені статтею даного Кодексу³¹”.

---

³¹Тобто у даному випадку має бути вказана та норма Кодексу, в якій дано визначення поняття доказів.

Частина II: „Особисті джерела доказів можуть мати такий процесуальний статус: 2.1. **Очевидець** – особа, яка безпосередньо сприймала обставини події злочину (готування, вчинення, приховування), не брала у цьому участі і якій злочином злочину чи іншим суспільно небезпечним діянням не заподіяно шкоди³². 2.2. **Свідок** – особа, у пам’яті якої збереглися будь-які інші відомості, що мають значення для правильного вирішення справи, яка не брала у події злочину участі і якій подією злочину чи іншим суспільно небезпечним діянням не завдано шкоди. 2.3. **Потерпілий** – фізична особа, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано фізичної, майнової чи моральної шкоди, або юридична особа, якій при цих же обставинах завдано майнової чи моральної шкоди. 2.4. **Представник потерпілого** – особа, яка представляє інтереси потерпілої юридичної особи чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної потерпілої фізичної особи. 2.5. **Цивільний позивач** – фізична чи юридична особа, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової чи моральної шкоди, у зв’язку з чим вона як потерпілий заявила позов про відшкодування збитків, або інша особа, у тому числі і прокурор, яка пред’явила такий позов в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров’я чи з інших поважних причин не можуть самі захистити свої майнові права. 2.6. **Представник цивільного позивача** – особа, яка представляє інтереси юридичної особи чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної фізичної особи, які заявили позов про відшкодування збитків. 2.7. **Підозрюваний** – особа, щодо якої є обґрунтовані, але ще недоведені у передбаченому даним Кодексом порядку відомості про її причетність до події певного злочину. Зі зміною ступеня доведеності вини вказаної особи її процесуальний статус змінюється на **обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого**. 2.8. **Причетний** – особа, відносно якої були відомості про її причетність до події злочину, але у зв’язку з відмовою у порушенні щодо неї

---

³²При цьому треба мати на увазі, що очевидці тяжких злочинів набудуть статусу підозрюваного у недонесенні, якщо не повідомлять про цей злочин антиделіктні органи, за винятком передбачених Конституцією України і чинним КПК України злочинів, вчинених їх близькими родичами.

справи чи закриття проти неї провадження по справі вона не набула або втратила статус підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого чи виправданого. 2.9. **Цивільний відповідач** – особа, злочинними діями якої завдано майнової чи моральної шкоди фізичній чи юридичній особі або державі, а також інші фізичні чи юридичні особи, які в силу закону несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями малолітньої особи або причетного (обвинуваченого, підсудного) чи обмежено осудної або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. 2.10. **Представник цивільного відповідача** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як цивільного відповідача. 2.11. **Третя особа із самостійними вимогами** – особа, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.12. **Третя особа без самостійних вимог** – особа, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і не заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.13. **Представник третьої особи** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як третю особу із самостійними вимогами чи без таких вимог на стороні цивільного позивача чи відповідача. 2.14. **Експерт** – особа, яка у встановленому даним Кодексом порядку провела експертне дослідження, і з приводу цього виникає необхідність у особи, яка здійснює дізнання, слідчого, прокурора, суду або інших учасників судового засідання отримати від неї додаткові роз'яснення”.

Дослідження у заключному підрозділі 3.2 „**Можливості удосконалення процесуальної регламентації роботи з речовими джерелами**” існуючих пропозицій із удосконалення чинного і перспективного процесуального законодавства у частині роботи із трасосубстанціями і документами, що зародилося спочатку у контексті дисертаційного дослідження проблем мікрооб'єктів (92, с. 182-183; 94, с. 27; 95, с. 202-209), а потім набуло подальшого розвитку і поширення все існуюче антикримінальне розмаїття трасосубстанцій (93, с. 99-107; 96, с. 24-25, 26-27; 97, с. 281-293; 98, с. 235-237; 99, с. 83-86, 97-100; 100, с. 293-296, 336-341; 101, с. 103-106, 124-127; 269, с. 25-30 та ін.), і навіть на подолання цивільно-правових спор і деліктів (93, с. 108-114; 97, с. 294-302 та ін.), дає підстави запропонувати удосконалені тексти самостійних статей із визначення сутності трасосубстанцій і документів та кожного з їхніх різновидів, що у контексті розв'язання проблем останніх найбільш правильно зробити у межах двох частин статті „**Різновиди документів**” наступного змісту:

“1. **Документами** є такі речові джерела доказів, які містять в собі візуальні чи слухові відомості про людину, інші речові джерела та їх окремі сторони у вигляді певних знаків, символів та інших формалізованих зображень і різного роду звукових сигналів (звуків).

2. В залежності від характеру і способу фіксації, зміни, зберігання та отримання такого роду відомостей документи можуть виглядати як: 2.1. **Письмодокументи**, тобто документи, які представлені рукописними, машинописними, комп’ютерними, друкарськими та іншими текстами письмової мови, у необхідних випадках з відповідними реквізитами: штампами, печаткою, підписами та іншими засвідчувальними засобами. 2.2. **Образодокументи** – документи у вигляді різноманітних планів, таблиць, схем, малюнків, картин та інших графічних і художніх зображень різного роду речових джерел. 2.3. **Фотодокументи** – документи, які представлені фотоплівками, діафільмами, діапозитивами, фотографіями та іншими подібного роду світофотоносіями. 2.4. **Кінодокументи** – документи у вигляді кіноплівок та інших носіїв кінорепродукції. 2.5. **Відеодокументи** – документи, які представлені плівками, дисками та іншими носіями відеозапису. 2.6. **Фонодокументи** – документи у вигляді магнітофонних або диктофонних плівок, лазерних дисків та інших носіїв звукозапису. 2.7. **Голографодокументи** – документи, що являють собою різноманітні голографічні (тривимірні) зображення речових джерел. 2.8. **Електрографодокументи** – документи, які можуть бути представлені ксерокопіями, факсокопіями та іншими електрографічними копіями документів та інших речових джерел. 2.9. **Електроннодокументи** – документи у вигляді електронних записників, пейджерів та інших подібного роду окремих чи вмонтованих в інші пристрої електронних носіїв. 2.10. **Комп’ютеродокументи** – документи, які представлені твердими або гнучкими дисками (дискетами), лазерними дисками та іншими носіями комп’ютерних записів. 2.11. **Інші види документів**, які можуть з’явитися у міру розвитку інформаційних технологій”.

Детальної регламентації набули особливості роботи з кожним видом трасосубстанцій, що було представлено у контексті удосконалених редакцій низки статей чинного КПК України, коли ст. 190 була викладена у вигляді семи частин, ст. 79 – чотирьох частин, ст. 76 – доповнена п. 6 відповідного змісту, а ст. 75 – другою частиною. І завершилося дане дослідження висновком про те, що відповідного удосконалення потребує й низка інших статей як чинного КПК, так і Проекту нового КПК, у тому числі у контексті допуску до порушення не тільки всіх видів огляду, особистого та

експертного дослідження, а й отримання зразків та інших матеріалів на експертизу, обшук і виїмку, коли за допомогою цих дій мають бути отримані достатні дані про наявність або відсутність у діянні ознак злочину, події злочину або з'ясувати всі інші обставини, які у відповідності із ст. 6 даного Кодексу тягнуть за собою відмову у порушенні справи.

Вказані новації мають забезпечити безперервність ланцюжка процесуального документування роботи із трасосубстанціями і документами, що у контексті особливостей роботи із параречовими джерелами доказів і громіздкими речовими джерелами торкалося, у першу чергу, їх упаковки, якою може виступати і спеціальне приміщення, а в частині роботи із нерухомими речовими джерелами доказів вимагало документування їхніх індивідуалізуючих морфологічних та інших значимих для справи ознак на місці, застосування при цьому фотокіновідеофіксації і виготовлення похідних речових джерел. У контексті ж роботи зі всіма видами трасосубстанцій останні з моменту їх виявлення мають знаходитися у належній упаковці, а поза нею – лише при проведенні певних процесуальних дій із детальним документуванням: 1. Стану наявної упаковки речового джерела (цілісність посвідчувальних засобів тощо) на початок проведення дії. 2. Всіх тих дій, що були здійснені щодо трасосубстанцій (що саме з речовим джерелом робилося, які технічні засоби і методи при цьому були застосовані та ін.). 3. Процедури виконання нової упаковки трасосубстанцій по завершенні процесуальної дії.

Підавши у підрозділі 3.3 **„Основні напрямки удосконалення правового врегулювання негласної роботи з особистими і речовими джерелами”** критиці чинну редакцію ч. 2 ст. 65 КПУ України, ч. 2 ст. 147 Проекту нового КПК України, що розглядався у Верховній Раді України 12 жовтня 2005 р. (1.15), ч. 3 ст. 2 Проекту КПК України, розробленого М.М.Михеєнком (160, с. 12), відповідну позицію інших авторів з приводу можливості отримувати докази протоколом з додатками за результатами проведення ординічних заходів, у тому числі й окремо позицію Е.О.Дидоренка, с. О.Кириченка і Б.Г.Розовського, які взагалі пропонують передбачити у Кодексі спеціальну норму із легалізації результатів ординічної діяльності (61, с. 90-93; 99, 34; 100, с. 52 та ін.), варто зробити наступні висновки. У такому разі з'являється другий після експертного дослідження випадок порушення принципу безпосередності кримінального судочинства, причому із значно меншим обсягом процесуальних гарантій достовірності отриманих відомостей (99, с. 34-35; 100, с. 52-53).

З урахуванням цього виглядає більш виваженим інший запропонований у літературі варіант розв'язання даної проблеми шляхом поетапної розробки належної, всеохоплюючої та єдиної для всіх зацікавлених антиделіктних органів нормативно-правової регламентації ординічної (негласної) діяльності по боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями, коли спочатку пропонується прийняти узгоджений міжвідомчий наказ про ведення ординічної діяльності, потім відповідний Закон України і в остаточному варіанті – кодифікований нормативно-правовий акт: Ординісто-регламентний кодекс України, а пізніше доцільно ще й Міжнародний ординісто-регламентний кодекс (98, с. 231-235; 99, с. 33-38, 100, с. 51-56, 286-287; 108, с. 5-8, 11; 270, с. 64-65 та ін.).

При цьому перешкод для прийняття парламентом вказаних кодексів немає, оскільки Народні депутати мають вищий рівень допуску по роботі з таємними документами, а традиційний принцип доступності всім громадянам держави законів і кодексів у даному випадку повинен мати виключення. Структура ж Ординісто-регламентного кодексу України має бути аналогічною іншим процедурним кодексам, у першу чергу чинному КПК України, і мати Загальну частину та Особливу частину, із поділом останньої (при необхідності і Загальної частини) на стільки розділів, скільки існує допусків по роботі із таємними документами („для службового користування”, „таємно”, „цілком таємно”, „особливої важливості”). Кожний з цих розділів має регулювати положення відповідного рівня таємності, у першу чергу у контексті вичерпного переліку ординістичних (негласних) заходів, чітких підстав, суб'єктів і порядку їх проведення.

Таким чином, найбільш конструктивним підходом до розв'язання проблеми належної нормативно-правової регламентації негласної діяльності по боротьбі зі злочинами (правопорушеннями взагалі) доцільно розглядати поетапну розробку і прийняття Ординісто-регламентного кодексу України і відповідного міжнародного кодексу, у порівнянні з чим вказівка у чинному законодавстві та у Проекті нового КПК України поміж процесуальних форм представлення доказів і протоколів з додатками, складених за результатами ординістичних заходів, виглядає недостатньо обгрунтованою і породжує друге після експертизи і значно менш захищене процесуальними гарантіями виключення з принципу безпосередності антикримінального судочинства.